

Ötvenhat hullámverése Erdélyben

Ceaușescu-diktatúra elleni tiltakozás jelképpé magasztosult alakja, a törékeny alkatú, de törhetetlen gerincű Doina Cornea tudományos ülészakot szervezett arról, mit tudnak a mai történelem szakos hallgatók az erdélyi 1956-ról. A kolozsvári Egyetemi Könyvtár főbejárata előtt három kopaszodó-öszülő férfi találkozott. Három különböző irányból érkeztek: Várhegyi István professzor Németországból, Aurel Baghiu nyugalmazott mérnök, aki temesvári egyetemi hallgató korában az '56-tal rokonszenvező román diákság vezetője volt, a dél-nyugati határszélről, dr. Péter Miklós lelkész, költő, egyetemi docens Kolozsvárról. Ők hárman 1959 forró nyarát a szamosújvári börtön – Martinuzzi Fráter György (1482–1551) államférfi, bíbornok érsek egykori kastélya – kettes épületének emeleti sarokszobájában egy cellában töltötték, ahol 26 ágy volt és 160-an aludtak...

Miért olyan későn került sor a letartóztatási sorozatokra Erdélyben? A román belügyi hatóságok mindig legalább két legyet akartak ütni egy csapásra. Úgy időzítették a politikai letartóztatásokat és elítéléseket, hogy sikerüljön megfélemlíteni azt az intézményt vagy társadalmi réteget, amellyel kapcsolatban súlyos terveik voltak.

Amikor a Bolyai Tudományegyetemet akarták felszámolni, akkor kezdték – tömegmértekben – letartóztatni a tanárokat és a diákokat. Amikor a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetnek az „átszervezését” érezték szükségesnek azért, hogy egységesebb irányítás alatt szigorúbb belügyi felügyeletet gyakorolhassanak fölötte, akkor kezdték mind a négy protestáns teológiai egyház professzorait, hallgatóit meg az intézetek néhány tisztviselőjét lefogni és elítélni. Ürügyet, igazolást is találtak rá, hisz ezek az intézmények nem olyan nevelést adtak a jövő nemzedékeinek, amelyet a párt és kormány tervezett. A párthatározatok végrehajtását akadályozó személyeket – ugyanúgy tanárokat, mint diákokat – félre kellett állítani az útból. Ugyanez történt a mezőgazdaság szövetkezetesítésekor. Minden faluból elvitték és súlyos börtönbüntetésre ítélték azokat a gazdákat, akiknek tekintélyük volt a faluban, akikre hallgatott a többség.

Dr. PÉTER MIKLÓS lelkész, költő, egyetemi docens, egykori rab emlékezik:

Magyarázatot keresve a magyarországi katonai törvényszék ítéletet indokoló szövegére, ugyan mi mást tehattünk volna Erdélyben a magunk tehetetlenségében, fegyvertelenségében, mint hogy együtt éreztünk azokkal, akik valami jobbért, emberibbért hajlandók voltak fegyvert is ragadni, sőt életüket is áldozni. Éjjel-nappal hallgattuk a teológiai intézet egyetlen rádiókészülékét, a Szabad Kossuth Rádiót, Amerika hangját, a BBC-t, Szabad Európát, amit éppen fogni lehetett, amit kevésbé zavartak. Ravasz püspök beszédét ugyanúgy hallgattuk, mint Mindszenty hercegprímását.

Ravasz László beszédéből tudtuk meg azt is, hogy utcai harcokban budapesti református teológustársaink is elesetek. Őket meggyászolni – ez volt a leginkább magától értetődő kifejezése annak, hogy egyetértünk áldozatukkal.

Én voltam az, aki megvásároltam a tíz méter fekete szalagot és egy doboz gombostűt. Ezért kaptam 1959-ben tizennégy évi kényszermunkára szóló ítéletet.

Voltak persze előzmények is. Az 1957-ben és 1958-ban végzett évfolyamokkal – lelkipásztorokról van szó – hosszú hónapokon át labdázott a Hadügy- és a Kultuszminisztérium: teljesítsenek-e katonai szolgálatot vagy alkalmatlanok rá?

Hetenként, kéthetenként egymásnak ellentmondó intézkedéseket hozott a két kormányzserv. Kimehetnek és végezhetik szolgálatukat ott, ahova a kinevezésük szól; majd vonuljanak vissza a szülői házba, és várják a katonai behívójukat. Amíg lassan megszületett a „megoldás”: a társaság egy részét letartóztatták, a másikat pedig behívták, de nem katonai, hanem munkaszolgálatra fegyver helyett lapáttal.

Mindenkinél találtak rá megfelelő ürügyet. Esetemben még külön ütni akartak az egyik Bihar megyei gyülekezeten is, ahonnan a Sas Kálmán kivégzett lelkész-forradalmár utódjául kinevezett helyettes lelkészt, bár tüdőbeteg volt, elvitték munkaszolgálatra. Az ő helyébe neveztek ki engem azért, hogy megérkezésem éjszakáján ott tartóztassanak le, s ezzel mutassák meg a gyülekezetnek, hogy márpedig nektek sose lesz papotok.

1959. március 21-én érkeztem szolgálati helyemre. Másnap, 22-én virágvasárnap volt. Még a templomot se láttam belülről. Azt a prédikációm is, amellyel a gyülekezetnek adósa maradtam, harmincnégy és fél év után, egy későbbi utódom meghívottjaként, nem virágvasárnap, hanem reformáció emléknapiján mondhattam el. Amikor be kellett volna mennünk a biharvajdai templomba istentiszteletre, a letartóztató tisztek kocsjában ülve épp a kolozsvári felsővárosi templom előtt haladtunk el, hallottam a harangszót, láttam a templomba vonuló híveket...

Virágvasárnap

*Nem vagyok Krisztus. Lábam elé
Virágot senki se hintett.
Mozdulatomra félve vigyázott
három kemény tekintet.
Egyetlen egy nő várt reám
reggel az állomáson.*

*Fénytelen volt, hozsannázatlan volt
az én bevonulásom.
Hogy élni s néha szólni mertem,
négy cellafal az ára.
Virágvasárnap... Itt kezdődik
az út a Golgotára.*

Kolozsvár, 1959

Hét hónapi vizsgálati fogság után ítélték el 14 év kényszermunkára. Csak az érdekesség kedvéért említem, hisz sem történeti, sem politikai szempontból nincs semmiféle jelentősége (legfeljebb babonatorténeti vagy kabalisztikai tekintetben lehetne némi súlya), hogy a letartóztató és kihallgató tiszt 14 évvel volt idősebb nálam: én 20 éves voltam akkor, ő 34, a 34-es szobában hallgatott ki 14-szer. Minden kihallgatás egy-egy évet eredményezett. Ha letöltöm a 14 évemet, magam is 34 éves koromban szabadultam volna.

Ezeknél a véletlenszerű egybeeséseknél sokkal izgalmasabb és értékesebb emlék az, hogy a 34-es szobában a kihallgatott fogoly jobb oldalán, a falon hatalmas tintafolt éktelenkedett. Aki ránézett s voltak holmi egyháztörténeti emlékei, Luther Mártonra gondolt, aki a hagyomány szerint az őt kísértő ördöghöz vágta hozzá a kalamárisát, így szabadult meg a kísértéstől. Akinek nem ilyen asszociációi lehettek, az egyszerűen boldog volt, hogy volt egy letar-

tóztatott elődje, egy fogoly, akiben volt annyi bátorság, hogy ahelyett, hogy aláírta volna a jegyzőkönyvet, fogta a tintásüveget, és odavágta a falhoz. Mindig adott egy kis bátorságot „beszélgetés” közben az az éktelen tintafolt.

A szamosújvári börtönben Aurel Baghiuval és Várhegyi Istvánnal voltunk együtt. Ott éltem meg lelkészi felszentelésem első évfordulóját, júliust is. Nyár volt, aratás ideje.

Aratás

*Uram, aranylik vetésed dús kalásza,
sarlóra ringanak a hajló szálak.
Meggyőznék benne sok-sok izmos vállat!
M'ért nem küldesz engem is aratásra!?*

*Minden tagom nagy tetre vágva reszket.
Meglásd: a sorban mindig elől járnék,
Nyomon nem érne semmi gond, baj, árnyék!...
És szól a Gazda: „Vedd hát – a keresztet!”*

Szamosújvár, 1959

A második évfordulót is ott értem. Akkorra már letisztult bennem a félelem, a bizonytalanság, csitult a fájdalom, megtanultam azt, ami a túléléshez legfontosabb: nem hátra, hanem előre nézni, nem azt keresni, mi volt az oka, hogy idekerültem, hanem, hogy Istennek mi célja van azzal, hogy ebbe az iskolába járat, ahol olyat tanulhatok, amit megtanulni az életnek semmilyen más akadémiáján nem lehet.

Hivatás

*Semmit ne adj, ha nem adod
adó magad egészen.
Gyertyát se gyújts, ha nem hagyod:
a tűz, hogy megemésszen.
Meggyalázva, letörve
találd meg boldogságod,
ha nem vakulsz meg, ne lásd
soha a napvilágot.
Keserű legyen étked,
szögesdrótból a párnád,*

*poklok kínja vetítse
Pihenésedre árnyát!
Megcsúfolt bolond légy
És börtöntöltelék,
részed a fájdalomból
sose legyen elég!
Felörlött lélek légy,
Pusztába halt kiáltás;
neved – te átkozott pap –,
bogy így lehessen áldás!*

Szamosújvár, 1960

Papírt a börtönben nem volt szabad használni. De a vizsgálati fogság idején a szekuritate fogdájában volt papírunk: füzetlap volt odakészítve használatra a vécére, abból loptunk. Írószerként a fogpasztás tubus belseje használt, nem tudom ólomból, ónból ké-

szült-e?, de úgy fogott, mint a grafitceruza. Kibontottuk, azzal írtunk. A biztonság kedvéért senki sem írta le a saját versét, ne lehessen a szerzőt és a kézírást azonosítani.

Bárdos Boros Artúr költő volt a cellatársam egy darabig a vizsgálati fogság idején. Nekem diktálta verseit. Előfordulhat, hogy ő teljesen elfelejtette őket. Én is jártam úgy, hogy le nem írt, csak élfőszóban ismételtettem versemet jó barátom tanulta meg, és vitte magával a sírba, én nem tudom. Hadd mondjam el hát Bárdosnak a vizsgálati fogságban írt két versét, hátha olyan irodalomtörténeti emlék lesz, amelyet megőrizhetünk az utókorunk.

Északra néz

*Északra néz a cellaablak.
A börtönlakót hozzák lázba,
Beszűródik az ég a rácslyukon.
S már tervez, dolgozik fogoly-kezem.*

*A szelek mind összeszaladtak,
Képzelt vásznak fölött cikázva,
Áprilist hozva zúgó szárnyukon.
Fák ringó virágraját skiccelem.*

És egy másik, amit akár Horváth Imre is írhatott volna, olyan a hangulata, a lelkülete.

Hogy odakint

*Hogy odakint milyen a fűszál?
Zsarnok szél rontott rá, tiporta.
Alóla is kiserkedt arasznyi lelke
Sarkának nyomát hordta.*

*Hogy odakint milyen a fűszál?
Még úgy emlékszem, talán zöld volt.
A barmat égi súlya nyomta a földre
Szelíden, s behódolt.*

Adózzam én is a drága Imre bácsi emlékének, aki nélkül Várad annyira üres. Az ő stílusában, az ő műfaját használva, íme, két szerelmi vers, egy kétsoros, meg egy négy soros:

Két sor

*Két sornyi vers s egy világ kell keretnek,
Hogy beleférjen, mennyire szeretlek.*

Vallomás

*Szeretlek. Ebben mennyi önzés,
s mégis mennyi odaadás van.
Lebetetlen, hogy rám ne ismerj,
A rólad szóló vallomásban.*

Ritkán született szabad vers. Ragaszkodtunk a nagyon kötött formákhoz. Könnyebb volt megjegyezni, észben tartani. Még dallamot is rögtönöztünk hozzájuk, úgy is-

mételgettük. És vagy rábíztuk a fogolytársra, hogy megjegyezze, vagy megjegyeztük magunk.

Hányszor álmodtam, milyen szép lesz hazaérkezni majd, ha eljön a szabadulás órája. Hajnalban utazni Kolozsvár felől Váradra. Akkor nem sikerült. Éjszaka érkeztem. Azóta Isten kárpótolt azzal, hogy amíg Váradon a Partiumi Keresztény Egyetemen tart a tanév, minden kedden hajnalban ezt az élményemet újra átérezhetem. Aztán estefelé, amikor visszautazom lakóhelyemre, Kolozsvárra, a sötétedésben, megpróbálok így imádkozni a vonaton:

Imádság

*Lankadt már a lebegő csillag szárnya,
Meggihenni a dombtetőre szállna.
Hajnalt remélve gyűlni kezd a harmat,
Alvó szelet bús barlangmély takargat.
Fáradt vagyok, pedig a dolgom tenger,
Te tarts ébren virrasztó kegyelemmel.
Szerelmed csillogjon a szavaimban, úgy legyen
Kérlek, Te mondd, máris így van.*

Más elégtétele is lehet az embernek. Negyvennél is több esztendővel a szabadulás után hálaadó emlék-istentisztelet a börtön városában, a szamosújvári templomban. Azok a lelkipásztorok szolgálnak, akik egykor a papi szobának a lakói voltak. Már csak ketten vagyunk életben abból a körülbelül ötven kollégából, akik több mint egy esztendőt töltöttünk ott együtt. Nézem a Duna Televíziónak az eseményről készült beszámolóját. Azt a pillanatot vágják be, amikor az úrvacsora kelyhét nyújtom egykori börtönőröknek...

Elsőéveseket vizsgáztatok első félév végén. Írásbeli vizsga. A hallgatók a dolgozókat leteszik az asztalra, és mennek kifelé. Tulajdonképpen akkor tudom meg, kit hogy hívnak. Nagyon ismerősen csengő név: Endi Melinda. Visszahívom a leánykát: – Nem vagy te véletlenül Szék községből való? – De igen. – Azért kérdem, mert volt nekem egy ilyen nevű börtönőröm, Endi András. – Az az én nagyapám...

Ezerkilencszázhatvannégyben Romániát rákényszerítették a politikai foglyok szabadon bocsátására. A börtöntől is el kellett búcsúzni. Hát búcsúzott tőle ki-ki aszerint, hogy odabent mi volt a foglalkozása.

A szakács

*Hogy válni kell, most szinte fáj. Megszoktalak,
koromba vont, szürkére vált komor falak.
Isten veled, jó konyhakés, forró kazán,
mert már fogyókúrára vár boldog hazám.*

A kőműves

*Két emeletnyi cellasort magam építettem,
s befalaztam kipusztított galambok otthonát.
Így szólt az ősz alezredes, megdicsérve tettem:
„Menj baza, s a kommunizmust építsd:
csak így tovább!”*

A takarítómester

*Mostam budát, hordtam ivóvizet.
Hűségemért a kormány megfizet:
Tízennyolc évből elenged tizedet.*

Szamosújvár, 1964

Említettem a papi szobát. Sok érdekes egyéniséggel ismerkedhettünk ott meg. Külön regényt lehetne írni például a zsidó misszionáriusról. Tőle tanultam egy életem végéig elkísérő figyelmeztetést. Többször volt fogságban, saját bőréen, saját lelkén tanulta, fogolytársait is megtanította rá, hogy kell imádkozni szabaduláskor a börtön kapujában:

*Uram, ne engedd jobban örülnöm a szabadulásnak,
Mint annak, hogy Te itt végig velem voltál.*

Kedves barátaim, mielőtt ti kérdeznétek, én kérdezek tőletek valamit:

Lehet-e?

*Lehet-e élni ott, ahol az ország
Gyilkosok cinkosára bízta sorsát?
Hol mását annak, ki ezreket ölt,
Itt árvákat túlélő bronzba önt
Országgyűlési s törvényszéki tolvaj
Lopott vagyont nevére ír, a tolvaj.
A hatóság szomszédokkal figyeltet,
S holnaptól törvény tiltja be a nyelvet?
Maradj-e még itt?
Amikor a testvér ostobának néz?
Kint többet keresnél,
S a jólétre fizetnéd az adódat.*

*A temetőket?
Őrizzék a holtak. Melyiket?
Vörösmarty és Reményik sírján
A márvány más-más kertben
Fénylik. Hová?
Erdélyi, pesti gólgotára?
A te hazádnak hol van a határa?*

Nagyvárad, 2004

* * *

Minő szerencse, hogy – ha mégoly lassan is – csak „változnak az idők és velük együtt mi is!...”

Telitalálat

ANISZI KÁLMÁN (1939) író, publicista, ny. egyetemi oktató. Bihar megyében, Magyarakucson született. 1985–90 között a *Korunk* folyóirat szerkesztője. 1990 óta él Magyarországon, 2000-től a *Kapu* folyóirat főszerkesztője.

PÉTER MIKLÓS (1939–2008) lelkész, költő, egyetemi docens.